

ISSN:2181-0427 ISSN:2181-1458

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**НАМАНГАН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ
ИЛМИЙ АХБОРОТНОМАСИ**

**НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК НАМАНГАНСКОГО
ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА**

2022 йил 1-сон

Бош муҳаррир: Наманган давлат университети ректори С.Т.Тургунов

Масъул муҳаррир: Илмий ишлар ва инновациялар бўйича проректор М.Р.Қодирхонов

Масъул муҳаррир ўринбосари: Илмий тадқиқот ва илмий педагогик кадрлар тайёрлаш бўлими бошлиги Р.Жалалов

ТАҲРИРҲАЙЪАТИ

Физика-математика фанлари: акад. С.Зайнобиддинов, акад. А.Аъзамов, ф-м.ф.д., доц. М.Тўхтасинов, ф-м.ф.д., проф. Б.Саматов, ф-м.ф.д., доц. Р.Ҳақимов, ф-м.ф.д. М.Рахматуллаев.

Кимё фанлари: акад.С.Рашидова, акад. А.Тўраев, акад. С.Нигматов, к.ф.д., проф.Ш.Абдуллаев, к.ф.д., проф. Т.Азизов.

Биология фанлари: акад. К.Тожибаев, акад. Р.Собиров, б.ф.д. доц.А.Баташов, б.ф.д. Н.Абдурахмонов.

Техника фанлари: - т.ф.д., проф. А.Умаров, т.ф.д., проф. С.Юнусов.

Қишлоқ хўжалиги фанлари: – г.ф.д., доц. Б.Камалов, қ-х.ф.н., доц. А.Қазақов.

Тарих фанлари: – акад. А.Асқаров, с.ф.д., проф. Т.Файзуллаев, тар.ф.д, проф. А.Расулов, тар.ф.д., проф. У.Абдуллаев.

Иқтисодиёт фанлари: – и.ф.д., проф.Н.Махмудов, и.ф.д., проф.О.Одилов.

Фалсафа фанлари: –ф.ф.д., проф. М.Исмоилов, ф.ф.н., О.Маматов, PhD Р.Замилова.

Филология фанлари: – акад. Н.Каримов, фил.ф.д., проф.С.Аширбоев, фил.ф.д., проф. Н.Улуқов, фил.ф.д., проф. Ҳ.Усманова. фил.ф.д.,проф. Б.Тухлиев, фил.ф.н, доц.М. Сулаймонов.

География фанлари: - г.ф.д., доц. Б.Камалов, г.ф.д., проф.А.Нигматов.

Педагогика фанлари: - п.ф.д., проф. У.Иноятгов, п.ф.д., проф. Б.Ходжаев, п.ф.д., п.ф.д., проф. Н.Эркабоева, п.ф.д., проф.Ш.Хонкелдиев, п.ф.д., проф Ў.Асқарова, п.ф.н., доц. М.Нишонов, PhD П.Лутфуллаев.

Тиббиёт фанлари: – б.ф.д. Ғ.Абдуллаев, тиб.ф.н., доц. С.Болтабоев.

Психология фанлари – п.ф.д.,проф З.Нишанова, п.ф.н., доц. М.Махсудова

Техник муҳаррир: [Н.Юсупов](#)

Таҳририят манзили: Наманган шаҳри, Уйчи кўчаси, 316-уй.

Тел: (0369)227-01-44, 227-06-12 **Факс:** (0369)227-07-61 **e-mail:** ilmiy@inbox.uz

Ушбу журнал 2019 йилдан бошлаб Ўзбекистон Республикаси Олий аттестация комиссияси Раёсати қарори билан физика-математика, кимё, биология, фалсафа, филология ва педагогика фанлари бўйича Олий аттестация комиссиясининг диссертациялар асосий илмий натижаларини чоп этиши тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган.

“НамДУ илмий ахборотномаси–Научный вестник НамГУ” журнали Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигининг 17.05.2016 йилдаги 08-0075 рақамли гувоҳномаси ҳамда Ўзбекистон Республикаси Президенти Администрацияси ҳузуридаги Ахборот ва оммавий коммуникациялар агентлиги (АОКА) томонидан 2020 йил 29 август кунги 1106-сонли гувоҳнома га биноан чоп этилади. “НамДУ Илмий Ахборотномаси” электрон нашр сифатида халқаро стандарт туркум рақами (ISSN-2181-1458)га эга НамДУ Илмий-техникавий Кенгашининг 01.10.2022 йилдаги кенгайтирилган йигилишида муҳокама қилиниб, илмий тўплам сифатида чоп этишига рухсат этилган

(Баённома № 1). Мақолаларнинг илмий савияси ва келтирилган маълумотлар учун муаллифлар жавобгар ҳисобланади.

ИБН АЛ-АРАБИЙНИНГ ИМОМ ҒАЗЗОЛИЙ ТЎҒРИСИДАГИ ФИКРЛАРИНИНГ ФАЛСАФИЙ-ТАРИХИЙ АҲАМИЯТИ

Музаффаров Фируз Давронович
БухДУмиллий ғоя, маънавият асослари
ва ҳуқуқ таълими кафедраси мудир,
фалсафа доктори (PhD), доцент

Аннотация: Мақолада кўпчилик иҳлосмандлар, шу жумладан, тадқиқотчилар ҳам Ибн Арабийнинг Ғаззолийга берган мазкур баъҳо, таърифни салбий, бир мунча киноя маънода тушинган, талқин этганлар. Холбуки, аслида Ибн Арабий, Имом Ғаззолийнинг фалсафа, мантиқ илмларига нақадар чуқур кириб бора олганлигини таъкидлаш баробарида, унинг ислом илоҳиётчилари ўртасида илк бор юксак мантиқий тафаккур даража, маданиятни, айниқса, софистик, скептик методларни пухта эгаллаганлиги, баҳс-мунозара (полемика) санъатида беназир бўлганлиги, енгилмас, толмас, собит курашчи бўлганлигини муносиб эътироф этганлиги таҳлилига қаратилган

Калит сўзлар: Имом Ғаззолий, фалсафий-мантиқий тафаккур, силлогистик исбот, риёзат, ижтиҳод, ирфоний илм, гностик, ақлий зако, калом, таълимий-ботинийлар.

ФИЛОСОФСКО-ИСТОРИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ МЫСЛЕЙ ИБН АЛЬ-АРАБИ ОБ ИМАМЕ ГАЗАЛИ

Аннотация: В статье многие энтузиасты, в том числе исследователи, интерпретировали оценку Ибн Араби Газали негативно, несколько иронично. Однако на самом деле Ибн Араби, подчеркивая глубину познания Имама аль-Газали в философии и логике, был первым среди исламских богословов, обладающим высокой степенью логического мышления, глубоким знанием культуры, особенно софистических, скептических методов. и искусство дискуссии. сосредоточился на анализе того, что он был непобедимым, неутомимым, стойким борцом.

Ключевые слова: имам аль-Газали, философско-логическое мышление, силлогистическое доказательство, математика, иджтихад, мистическое знание, гностик, интеллектуальный интеллект, теология, внутреннее воспитание.

THE PHILOSOPHICAL AND HISTORICAL IMPORTANCE OF IBN AL-ARABI'S THOUGHTS ABOUT IMAM GHAZALI

Annotation: many followers, including the researchers in the article, have understood and interpreted the definition of this undeniable, negative, somewhat cynical meaning that Ibn Arabi gave to the Ghazali. Whereas, in fact, Ibn Arabi, emphasizing how deeply the Imam Gazzali was able to penetrate into the science of philosophy and logic, focuses on the analysis that for the first time among the Islamic theologians, for the first time, he has a high degree of logical thinking, has adequately recognized the culture, especially the sophist, sceptic techniques, which are unique in the art of.

Key words: Imam Ghazali, philosophical-logical thinking, proof of sillogist, mathematics, Ijtihad, irfaniy ilm, ostikostic, rational zako, word, educational-botinids

“Шайх-ул-Акбар”, “Муҳийаддин” ва бошқа фахрли, беҳад улуғловчи унвонлар билан тилга олинувчи Ибн Арабий ҳам жуда фалсафий, гностик яъни, ирфоний илмлар ҳикматларида бенасиб бўлмади, Имом Ғаззолийнинг илмий-фалсафий риёзат-ижтиҳодларга ана шундай, жуда ўзига хос, кўп маъноли, холис баъҳо, таъриф берган эдилар. Яъни, “Бизнинг шайх Абу Ҳомид Файласуфларнинг ошқозонига кириб борди, кейин у ердан чиқишни хоҳлаган эди, аммо, чиқа олмади”.

Ғаззолийнинг ўзи илм-фан, фалсафий тафаккурнинг юксак уфқларига кўтарила олганлиги, унда ҳатто муҳолифлари ҳам тасаввур қила олмайдиган ҳақиқатларни кашф этганлиги, улар етиши қийин, мураккаб бўлган муаммоларни ечиб бера олганлиги ва демак, илмий, фалсафий тафаккур қудратини англаб етганлиги, идрок эта олганлиги, фалсафий, мантиқий тафаккур, силлогистик исбот (аподейктик) усули, принципларида етиб бўлмас юқори тафаккур салоҳияти мавжудлигини эътироф этиб, ана шу - даражада тафаккур юригиш афзаллиги, устунлиги, зарурлигини Калом илоҳиётчиси – мутакаллимлардан биринчилардан бўлиб, тан олганлигини мамнуният билан таъкидлаган эди холос.

Профессор Г.М.Керимовнинг “Ғаззолий ва тасаввуф” деб номланган китобида келтирилган Ибн Арабийнинг юқоридаги таъриф, талқин дарҳақиқат ўта нодир, диққатга сазовор, айниқса ўрта аср араб-мусулмон диний, фалсафий ва ирфоний тафаккури ҳодисаси, тараққиётга нисбатан мўъжизавий, ҳалол ва холис эътирофни англатади.

Гарчи, кўпчилик Имом Ғаззолийни фақат расмий сунний ислом, шарият уламоларининг пешқадами деб билсаларда, аслида у зоти бобаракот илм-фан, фалсафа, бидъат мазҳаблар ва тасаввуф талимотларида ҳам беҳад кучли салоҳият соҳиби бўлганлигини жуда яхши билишган албатта.

Бу ҳолат шу даражада бўлганки, Ибн Арабий асосиз таъкидламаганидек, Имом Ғаззолий илм-фан, фалсафанинг барча асосий соҳалари, муаммолари қаърига шу қадар чуқур кириб бора олган эдики, табиатшунослар, файласуфлар қарашлари, хулосаларини шу қадар асосли кўрсатиб бера олган ва ўз таърифларини бера олган эдики, у ўз замондошлари назарида, илм-фан, фалсафа дарғаларидан ҳам қатъийроқ, етакчироқ бўлиб кўринар, буни ҳар қадамда, бунинг устига, энг муҳим назарий-методологик муаммоларни ҳал қилишда кўрсатар, ўзининг устунлигини исботлай олар эдики, ўзининг ҳозиржавоблиги, ақлининг қиличдек ўткирлиги билан ҳаммани ҳайратга солар, лол қолдирар эди. Шунинг учун ҳам, нафақат унинг ўз замонида кўплаб мутафаккирлар, ҳатто Ғарбий Европада Янги даврнинг илғор мутафаккирлари, Имом Ғаззолийни Петр Абелъяр, У.Оккам, Иммануэл Кант, И.Лейбниц, Рене Декартлар илгари сурган билиш скептицизм, агностицизм, ғайбий илмларга оид қарашлари, принциплари, назариялари ибгидосида туришидан баҳс-мунозара қилсалар, машҳур Гегель мантиқ ва метафизика илмлари, диалектик тафаккурда беқиёс бўлганлигини алоҳида қайд этган эди.

Ибн Арабийнинг Имом Ғаззолийга берган таъриф, баъҳоларининг фалсафий-тарихий изланишлар учун фавқуллодалиги – бу Ғаззолийнинг умуман илм-фан, фалсафа, айниқса, метафизика, логикага жуда чуқур, кенг миқёсда кириб бора олганлиги, унинг ўз асарлари манбаавий шоҳидликлари асосида, бунинг устига, Ғаззолийнинг илмий-фалсафий, метафизика ва мантиқ илмларида ҳар қандай мутафаккирга қиёсан эмас, балки мазкур соҳаларининг асосчилари, қурувчилар бўлган

– Афлотун, Арасту, Форобий, Ибн Синолар ақлий закоси, асарларини қиёслаш асосида кўрсатиб исботлаб берилганлигида кўзга ташланади. Агар, биз озгина беғараз, холис бўла олсак, кўрамузми бундай юксак баъҳо, эътирофга ҳамма мутафаккирлар ҳам эришавермаганлиги, бундай мужда насиб этмаганлиги аниқ аёндыр.

Қолаверса, Имом Ғаззолий ўз даврининг барча илмлари, бидъат таълимотлари вакилларида ўзининг устунлигини намоён этиш ёки худо сақласин!, мақтаниш учун эмас, балки ҳар қандай фарздан ташқари бўлган ва ҳалокатли бухрон тусини олаётган бу балоларни баратараф қилмаса бўлмаслигини чуқур англаб етгани, мусулмон Уммасини умумий фалокатдан қутқариш виждон – иймон иши бурчи, вазифаси деб билганлиги учун майдонга чиқишга мажбур бўлган эди.

Аmmo, Имом Ғаззолийнинг билиш назарияси мантиқий тафаккурдаги йўли, аввало, соф файласуф мантиқшунос йўли эмас, аниқ ифодаланган, олий эзгу мақсад деб қаралган фалсафий тафаккур, мутахассис йўли эмас эди. Бошқа томондан эса, Ғаззолий бу йўлга, айни фалсафанинг энг изчил билиш назарияси, мантиқ илми, силлогизмлар назарияси, улардан муқаррар келиб чиқиши тақозо этиладиган Олам ва унинг объектив қонунларининг азалий ва абадий эканлиги тўғрисидаги, ислом, шарият асосларини емиришга олиб борувчи даҳриёна хулосаларни қатъий рад этиш, маҳв этиш учун кураш зарурияти билан кириб келган эди. Яъни, Ғаззолийнинг мақсади, аввалдан соф илмий, фалсафий ниятларни кўзламаган, балки, у онгли тарзда, назарий-методологик ва эътиқодий, ақидавий-мафкуравий жиҳатдан фалсафа, илм-фан тарафида эмас, балки дин, шарият, тасаввуф, Калом мавқеида турган ва унинг охириги мақсади бундан бошқача бўлиши ҳам мумкин эмас эди.

Қолаверса, Имом Ғаззолий маълум социал буюртмани бажаришга, ислом, шариятини ҳимоя қилишга, илм-фан, фалсафа ва ижтимоий тараққиёт таъсирида туғилган бухрондан ҳимоя қилиш, қутқаришга, бутун араб-мусулмон жамиятига янгидан куч-қудрат, ҳаётга чанқоқлик, ҳаётбахшлик, саъий-ғайрат бахш этиши - яъни, уни лоқайдлик бефарқлик, иродасизликдан халос этиши, қутқариши, амалда эса, қайтадан “тирилтириши” салтанат ҳукмдори, бош вазир Низом ул-мулклар томонидан даъват этилган, буюрилган ҳам эди.

Ана шу маънода, Ғаззолий илмий, фалсафий ва эътиқодий-мафкуравий муаммолар билан шуғулланишига тўғри келганлиги учун, ҳамда, ўзи учун ҳам мазкур муаммолар айни иймон, виждон амри тақозоси бўлганлиги учун, бу шарафли миссияни бажаришга бутун вужуди, бор куч-ғайрати, салоҳиятини ишга солиб, катта завқ-шуқуҳ, жиддий, холис ният билан киришган эди.

Бунинг устига, у зоти бобарокотнинг муқаддас вужудлари тубида, онги, қалби қаърида, ўзининг Етти юз йилликда ислом, шариятни янгиловчилик вазифаси буюрилганлигига аминлиги – интиқ, эзгу орзуси-нияти ҳам ҳақиқатлиги аён эди.

Бундай улуғ, шарафли вазифани муносиб бажара олиш учун зарур бўлган барча фалсафий-тарихий зарур бўлган ишларни илм-фан, фалсафа асосчилари, қурувчилари бўлмиш Афлотун, Арасту, Форобий, Ибн Синолар ким бўлганлару, улар қандай шахслар, мутафаккирлар бўлгани, қандай илмий, фалсафий, мантиқий ғоя, таълимотларни илгари сурганлари, уларни қандай ҳал қилганлару, қандай хулосалар чиқарганлари, қандай асарлар яратганлари, кимларнинг шогирдлари, давомчилари бўлганликлари, қайси оқим, мактаблар, мазҳабларга мансуб бўлганликлари, қандай ихлосманд шогирдлар қолдирганликлари, уларнинг ҳар бирларининг илм-фан,

фалсафий ва сиёсий тафаккурдаги жамият тараққиётидаги ўринлари, уларга берилган баъҳо ва эътирофларни чуқур, аниқ билиш, ўзининг баъҳосини бера олиш зарурлиги талаб этилишини яхши билар эди.

Қолаверса, Ғаззолий, буюк илм-фан, фалсафа дарғалари очиқ баҳс-мунозаралар, асарларида муқобил қарашлар, таълимотлар вакиллари билан баҳс-мунозараларда билишлари, қўллай олишлари зарур бўлган исломий, шаръий ақидалару, фарз, арконларни, баҳс мунозара олиб бориш Усули (методология), методлари ва воситаларини пухта эгаллаш зарурлигини жуда яхши билар эди, ана шу илмий-фалсафий мабдаалар – Усул (Методология), воситаларни чуқур, махсус билиш, ўрганиш учун мутафаккиримиз ўзининг икки йилга яқин умрини сарфлаган эди. Бу прецедентнинг фалсафий тарихий тафсилоти шундай бўлган эдики, Имом Ғаззолий бутун сунний Салжуқийлар давлати (империясси)нинг кўзга кўринган назарийгачиси фақиҳи - “ишонган тоғи”, таянчи бўлган уламози эканлигига қарамай, улуғ ёшли ва нуфузли шахсияти бўла туриб, оғир интеллектуал заҳмат-риёзатлар, ҳатто маънавий-руҳоний бўҳронга дучор бўлиш (сурункали оғир касал бўлиш, тилдан қолиш ва х.к.) азобларига қарамай, эндигина илм йўлига кираётган “Толиби илмлар” каби, илм-фан фалсафани энг ибтидоий асосларидан охиригача дунёни бузиб юборувчи даҳриёна хулосаларигача бирламчи манбааларидан ўрганишга киришган ва бу нодир, мустақил таълим-таҳсилни муваффақиятли якунлаган эди. Фақат шундан сўнггина ўзининг жаҳонга машҳур “Мақосид ал-фалосифа”, “Таҳофут ал-фалосифа”, “Мунқид мин аз-залол” ва бошқа фалсафий мангикий асарларини, шиддатли баҳс-мунозаралар, бидъат мазҳабларга қарши кескин кураш шароитларида ёзишга киришди ва порлоқ ғалабаларга эришган эди.

“Ғаззолий феномени” нинг нодирлиги, ҳайратомузлиги шундаки, унча мунча илм фан, фалсафа, маънавият вакили осонликча чиқиб кета олмаслиги муқаррар бўлган мазкур маънавий-руҳоний бўҳрондан, аввал бошдан иймони, виждони бутун, собиту саломат нодир инсон, шахсият сифатида кета олди, ғолбуки, мазкур бўҳроннинг сурункалилиги шунчалик эдики ундан чиқиб кетишга ҳеч бир умид йўқдек, бирон бир томондан нажот йўли кўринмас эди.

Мутафаккир яшаган даврдаги ўта сўл диний-мазҳабий ҳаракатлардан бири юқорида бир неча бор тилга олинган исломдаги шийъа оқими исмоилийя ҳаракатининг илгариги даврдаги шийъа-зайдийлар (Али ибн Абу Толиб-р.а! – шахсини илоҳийлаштирувчилар) ҳамда “Исна ал-ашъарийя” (12 масъум имомлар) бидъат мазҳабининг бевосита давоми Имом Ғаззолий кескин мурасасиз танқид, раддиялар ўтига олган Таълимийя-ботинийя мазҳаби илгари сурган масъум имомларга ва улар олиб келадиган Охират – Йавм-ал-Қийама арафасида бу дунёга осмондан тушиб худо адолатини ўрнатиш, ҳақсизлик, зулмга чек қўйиши ҳақидаги ақидалари-таълимотига кайҳоний зарурият бор эди деб қаралар эди. Бу шийъа бидъат мазҳабларининг энг сўл, қирпичоқ ва жаҳолатпарастлик ғояларидан туғилган оқимга Шайх-ул-Жабол Ҳасан ас-Саббоҳ асос солган, аниқроғи “Даъвати жадида” (янги даъват таълимот) даври билан боғлиқ эди.

Бу оқим ҳақида Шўро фалсафа тарихида ёзилган нашрлар амалга оширилган, номзодлик ва докторлик тадқиқотлари яхши маълум ва машҳур бўлганлиги учун уларга ҳавола қилиш билан кифояланиб, биз ушбу мақоламизда Имом Ғаззолийнинг

таълимий-ботинийларга муносабати, танқидлари хусусида хулосалар чиқаришга уринамиз.

Мана Имом Ғаззолий ўз “Ал-Мунқиз...” асарида таълимийлар-ботинийлар ҳаракати, уларнинг ғоялари, ақидалари, масъум имомлар ва улар таълимотига бўлган зарурат, уларнинг сўнги, охириги мақсадлари, ниятлари қанчалик ёвуз, жамият, давлат, оила ва шахс учун нақадар ҳалокатли оқибатларга олиб келиши муқаррарлиги, нафақат қадимги ўтмишда, балки биз яшаётган ҳозирги кунимизда бундай ақидапарастлик ва қирпичоқ жаҳолатпарастлик ғоя, амалиёти нималардан иборатлиги ҳақида ёзиб қолдирганлари: “... Масъум Имом воситасида ақидавий таълимотлар (яъни исмоилийлар таълимоти) га кўра нарсалар маъно-моҳиятини билиб олиш мумкинлиги ҳақида гап-сўзлар кўпайиб кетди..уларнинг ўз китобларидаги айтганлари...ҳаммининг оғзида, амалларидалиги кўриниб турибди.

Таълимийлар таълимотининг бирор бир тарзда, қандайдир даражада ҳақиқатни аниқлашга ожизлигини улар бўйнига қўйган Имом Ғаззолий, биз дейди уларнинг иккиланиш-тарадудларига жавобан, биз улар жавобида ожиз қолган саволлар ҳақиқатини аниқлаш имконини берадиган бешта меъзон ёрдамида тортиб кўрдик, тарозилар тўғри – улар нимани тортиб кўриб, нимадан иборат эканлигини кўрсатувчи тўғри меъзонлар, кўзи кўр бўлмаган ҳар бир одам эътироф этади..Мен буларни барчасини 20-вароқда ёритилган “Қистос ал-Мустақийм”(Тўғри меъзонлар) – деган жавобни бериб, ўшанга қараб олсак дея қўшиб қўяди.

“Ушбу ўринда, - деб сўзини давом эттирган эди мутафаккир, - улар (Таълимийлар) таълимотининг ботиллигини исботлаш мақсади қўйилгани йўқ. Бу ҳақда аллақачонлар, биринчидан “Мустазҳирий”да, иккинчидан “Ҳақиқатнинг исботи”(бизнинг олдимизга Бағдодда қўндаланг қўйилган уларнинг фикрларига жавоблардан иборат) китобда, учинчидан “Баҳс – мунозарада ҳакамлик қилувчи”(ўн икки бобдан иборат) китобда (бу бизнинг олдимизга Ҳамадонда баён этилган фикрларга жавоблардан иборат), тўртинчидан, ал-Жаводил ёзилган “Йўл” (бу бизнинг олдимизда баён этилган Тусдаги бенаво саволлар жавоби) китобида, бешинчидан. “Қистой ул-Мустақийм” (бу китоб ўз-ўзича тамомииа мустақидир. У илмлар меъзонларини тушунтириб беришни ўз олдига мақсад қилиб қўйган ва ҳатто Масъум Имомларни эътироф этувчилар ҳам беъмалол, (усиз, яъни “Имомлар таълимоти”, яширин билимларсиз ҳам) иш кўришлари мумкинлигини кўрсатувчи китоб) ларда баён этилган.

Бизнинг мақсадимиз қуйидагилардан иборат, дер экан Имом Ғаззолий ёзадики, “Таълимийлар” таълим ва таҳсилида аслида ботил ғоялар, адашишлар қаъридан олиб чиқиб кетиш имкони берадиган бирор-бир билимнинг ўзи ҳам, улардан даволаниш усул-воситаси ҳам йўқ. Улар ўз Имомларига таъриф беришда далолатлар келтиришдаги ожиз, ночорликлари қаршисида биз уларнинг бир таълимотга ва Масъум Имом-Устозга зарурият бор деган фикрларига, ҳатто уларнинг таърифларига ҳам қўшилган эдик. Кейин биз улардан – мазкур Масъум Имомдан олган билим ҳақида ва улар олдига бу борадаги жуда қийин бўлган саволларни сўраддик. Улар мазкур саволларга жавоб беришдан ожиз қолишиб, барча нарсани ўша яширин Имом номига юклай бердилар ва унга мурожаат қилиш, ундан сўраш лозим”, дедилар. Ҳайротомуз томони шундаки, улар бутун ҳаётларини мазкур-Устозни қидириб

топишга сарфлайдилар ва уни топганлари борасида мақтанишга тушадилар ва айна пайтда ундан ҳеч нарсани ўрганмаганлар....”

Ана шуларга қарамай, ўша билимга эгалик даъвосини қилувчилар “бирор бир нарсаларни билишларини айтдилар. Бироқ, улар айтадиган гаплар, моҳиятан энг қадимги мутафаккирлардан бири бўлмиш Пифагор фалсафаси парчаларидан иборатдир. Унинг таълимоти – файласуфлар таълимотларидан энг қашшоғи-бенавосидир ва Арасту нафақат уни рад этган, балки унинг фикр-мулоҳазаларининг ҳеч нарсага арзимаслиги ва ботиллигини кўрсатиб ҳам берган. Бу ўша “Ихвон ус-сафо” китобида тилган олинган одамдир ва гапнинг индаллоси айтиладиган бўлса, улар файласуфлар орасида энг бенавосидирлар.

Энг аҳамиятли жиҳати шундаки, деб ўз таҳлилини давом эттирган эди мутафаккир, бу одамлар ўзларининг бутун умрларини ана шундай “билим”ни қидириб топишга сарфлайдилар, ўзларини адоий-тамом қилишгача етадилару, сўнгра эса, ўша қабилдаги бенаво, қуруқ сафсатадан иборат “илм” билан кифояланадилар. Бироқ, шу билан бирга улар илмнинг энг олий, юксак уфқларига эришдик, деб даъво қиладилар. Бизнинг ана шундай кишилар билан ҳам “иш кўриш тажрибамиз” бор.

Умуман олганда Имом Ғаззолий “Ал Мунқиз....”да Таълимийлар ақидалари ва амалиётини тегишли икки ўринда Ибоҳийлар ақидалари ва амалиёти билан боғлиқлигига ишоралар қилади.

Шундай қилиб, Имом Ғаззолий Таълимий-ботинийлар билан бир умр мурасасиз, шиддатли курашган, ўзи кўрсатиб ўтганидек улар ғоя, ақидаларини рад этиш учун юқорида кўрсатилган 5 та асарини ёзиб қолдирган. Аммо, у Ибоҳийларга ҳам қарши кескин кураш олиб борган кўринади. Чунки, “Ал-Мунқиз....”да ўзи эътироф этиб, таъкидлаб кўрсатгандек, уларнинг даъволари раддиясини 7 кўринишда таҳқиқ этиб, ўзининг “Кимиёи саодат” асарида махсус ёритган, ўз раддияларини исботлаб беришга уринган.

Хулоса қилиб айтганда, Имом Ғаззолийнинг Таълимий-ботинийларга, уларга яқин Ибоҳий ва бошқа бидъат мазҳабларга қарши бир умр шиддатли, мурасасиз кураш олиб бориш – объектив тарихий, ижтимоий-сиёсий, диний-мафкуравий сабаблар ва субъектив омиллари бир томондан улар таълимоти, ҳаётининг тобора кучайиб, шахс, жамият, оила, давлат ҳаётига жиддий хавф-хатар вужудга келтираётганлик таҳдиди билан боғлиқ бўлса, бошқа томондан эса, бу жуда жўн, ёлғон таълимотлиги очиқ кўриниб турганлиги, баргараф этиш жуда енгил кечиши аниқ, равшан кўриниб турган бир шароитда ислом, шариат сохта дўстлари-ҳимоячиларининг ваҳима, васваса кўтариб уларга қарши гўё жуда жонбозлик кўрсатганликлари, лекин, далил, ҳужжатларининг заифлиги, ночорлиги, хўжакўрсин учун ва тақлиддан бошқа эмаслиги субъектив омил бўлган бўлса, уларнинг Масъум Имомлар ҳақидаги таълимот, тарғиботлари “Комил инсон”, баркамол шахс, унинг Расулulloҳ авлодлари эканлигидан иборат миллий-этник, мантиқий-психологик жиҳатлар оддий одамларни ўз томонига тортар, айниқса ҳаётдан норози, муҳолифат кайфиятидаги одамлар учун орзу-умидларининг ушалиши, ҳаётда юзага чиқиши бўлиб кўринар, уларни оҳанграбодек ўзига тортар, осонгина улар ортидан кетиб, бидъатчига айланишлари эса асосий амалий жиҳатлар сифатида рол ўйнар эди албатта.

Адабиётлар рўйхати:

1. Абу Хамид Газали. Избавляющий от заблуждения. Перевод с арабского. А.В.Сагадеева. См. Григорян С.Н. Из истории философии Средней Азии и Ирана VII - XII вв. Москва: Наука, 1960. – С. 211-266.
2. Х. Додихудоев. Очерки философии исмоилизма. (Общая характеристика философской доктрина X-XIV вв). Душанбе: Дониш, 1976. – С. 142.

ДИНИЙ ВА ФАЛСАФИЙ ТАЪЛИМОТЛАРДА ИЖТИМОИЙ-ДЕСТРУКТИВ ҲОЛАТЛАР ТАЛҚИНИ

Г.Бекмуродова, ф.ф.н., доц. ҚарДУ

Аннотация: Мақолада таъкидланишича, янги аср бошларига келиб, кишилик жамияти ўз тараққиётининг сифатан янги босқичига қадам қўйди. Бу босқичда вужудга келадиган ижтимоий муаммолар ва негатив ҳолатлар ўзининг ўта мураккаб табиати, оқибатлари кўлами билан жиддий таъшиш тугдирмоқда. Шу муносабат билан деструктив ҳолатларнинг шаклланиши қонуниятларини аниқлаш, бунинг учун эса мазкур жараёнларнинг моҳияти ва сабабларига доир мулоҳазаларни умумлаштириш зарурияти юзага келмоқда. Мақолада бугунги кундаги регресс ва таназзулга элтувчи жараён ва омилларни, негативлик ва вайронкорлик ҳолатларини тизимли таҳлил қилишда табиат, жамият ва инсон борлигидаги деструктив жараёнларнинг моҳиятига доир диний ва фалсафий қарашлар, Г.В.Ф.Гегель, Ф.Ницше, З.Фрейд, М. Хоркхаймер, Т.Адорно, Г. Маркузе ва Э. Фромм назарий хулосалари ишончли назарий-методологик асос вазифасини ўташи таъкидланади.

Калит сўзлар: деструкция, ижтимоий деструкция, зардуштийликда деструктив ҳолатлар талқи-ни, христианликда деструктив ҳолатлар талқини, исломда деструктив ҳолатлар талқини, даосизмда деструкция, идеалистик диалектика ва диалектик материализмда деструкция, Г.Гегелда деструкциянинг онто-логик асоси, Ф.Ницшеда деструкциянинг антропологик асоси, З.Фрейдда деструкциянинг психологик асоси, Франкфурт мактаби ижтимоий деструкция концепцияси.

В РЕЛИГИОЗНЫХ И ФИЛОСОФСКИХ УЧЕНИЯХ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ СОЦИАЛЬНЫХ И РАЗРУШИТЕЛЬНЫХ СИТУАЦИЙ

Г.Бекмуродова, п.н., доц. ҚарДУ

В статье утверждается, что к началу нового века человеческое общество вступило в качественно новый этап своего развития. Возникающие на этом этапе социальные проблемы и негативные процессы вызывают серьёзную озабоченность своей сложностью и масштабом последствий. В связи с этим возникает необходимость обобщения размышлений о сущности и причинах деструктивных ситуаций для определения закономерностей данных процессов. В статье утверждается, что религиозные и философские взгляды о сущности деструктивных процессов в бытие природы, общества и человека, теоретические умозаключения Г.В.Ф.Гегеля, Ф.Ницше, З.Фрейда, М. Хоркхаймера, Т.Адорно, Г. Маркузе и Э. Фромма могут послужить надёжной теоретико-методологической основой системного анализа современных регрессивных и кризисных процессов и факторов, негативных и разрушительных явлений.